

Van werknemer naar klokkenluider naar patiënt

‘Als ik mijn mond had gehouden...’

Bij de crisiscentra zijn ze er bekend mee: klokkenluiders die door het proces dat volgt op hun melding in psychische nood komen. ‘Je raakt je werk kwijt, je vrouw, je huis, je geloof in rechtvaardigheid. Zie dan maar eens overeind te blijven.’

door Marie-José Kleef beeld Milo

DANIEL DOET ZIJN VERHAAL in een stoel midden in zijn Haagse doorzonwoning. Hij durft niet in de buurt van het raam te zitten omdat hij bang is dat een van de mensen over wie hij zijn mond heeft opengedaan hem iets zal aandoen. ‘Al denk ik ook vaak dat het eerder andersom zal zijn. Ik ga niet ontkennen dat ik vaak moordgedachten heb.’

Hij laat het dikke eczeem zien op zijn armen en benen. ‘Psoriasis. Ik heb reuma en vorig jaar is mijn aorta vervangen. Ik zit al drie jaar als een wrak thuis en degenen die zich met vuile zaakjes bezighielden, zitten nog gewoon op hun plek.’

De voormalige medewerker van de Reclasherijng Den Haag ondervindt aan den lijve wat langdurige stress voor gevolgen kan hebben. Zijn vrouw Yvonne zit tegenover hem. ‘Nog wel’, zegt ze. ‘Ik heb al twee keer op het punt gestaan om weg te gaan.’ *Daniel*: ‘Het is niet gemakkelijk om met mij te leven nu. Goddank heb ik haar nog. Zonder haar was ik er al niet meer geweest.’

Zeven jaar werkte Daniel bij de Koperwerf, een werkplaats waar taakgestraften door de reclassering naartoe worden gestuurd om meubels te maken. ‘Een hartstikke corrupt zootje’, aldus Daniel. Tot maart 2010 werkte hij er met veel plezier. ‘Ik begeleidde zware jongens, die vaak achteraf naar me toe kwamen om me te zeggen dat ik ze uit de rotzooi had gehaald. Het was ontzettend fijn werk.’

Maar er kwamen nieuwe mensen werken en de sfeer veranderde. Volgens Daniel kregen gehaaide taakgestrafte ondernemers het bij de nieuwe leiding voor elkaar om op de Koperwerf aan meubels voor de eigen tuin of horecaonderneming te timmeren. Die werden bij de taakgestraften thuis afgeleverd en medewerkers ontvingen als dank briefjes van honderd euro die

in eigen zak verdwenen. Daniel ontdekte dat er werd gesjoemeld met de inkoop van materiaal, dat sommige taakgestraften hun straf afkochten en dat er uitzendbureautje werd gespeeld door tegen betaling taakgestraften uit te lenen voor het schilderen van een voetbalkantine of het uitmesten van paardenstallen. Ageschreven gereedschap werd niet weggegooid maar verkocht.

Daniel is een van drie medewerkers die de misstanden aankaartten. In twee interne onder-

‘Stress heeft de neiging zichzelf te versterken. Je gaat niet meer vissen of sporten. Je pakt eerder een borrel’

zoeken en één extern onderzoek uitgevoerd door bedrijfsrecherchebureau Hoffmann in opdracht van Reclasherijng Nederland werden echter geen bewijzen gevonden voor corruptie. Het treiteren van de drie klokkenluiders begon, door de collega’s op de werkvloer en door het management via nieuwe, onredelijke arbeidsvoorwaarden. ‘Bernardo werd als eerste ontslagen’, zegt Daniel. ‘De derde collega en ik werden eerst alleen gepest en overgeplaatst, maar uiteindelijk zijn we er alle drie uit gevlogen.’ Alle drie belandden ze voor kortere of langere tijd met psychische nood in de crisisopvang. ‘De eerste keer dat ik daar naar binnen ging, moest ik echt een drempel over. Later werd het routine’, aldus Bernardo, die tot twee keer toe zijn ontslag met succes bij de rechter aanvocht, maar na vier jaar definitief werd ontslagen op grond van

een ‘verstoorde arbeidsrelatie’. ‘De crisisopvang bracht rust. Ik hoefde even niet bang te zijn dat er iets bij me zou knappen. Als ik mijn mond had gehouden, dan was ik waarschijnlijk nu nog getrouwd geweest en had ik nu een kind’, realiseert collega Bernardo zich. ‘Dan had ik mijn werk nog bij de reclassering en de Raad voor de Kinderbescherming. Maar ik heb de keuze gemaakt om niet weg te kijken.’

‘VAAK TE LAAT’, antwoordt oprichter Gerrit de Wit van de Expertgroep Klokkenluiders op de vraag wanneer klokkenluiders bij hem aankloppen. ‘Mensen komen hier in alle fases van het proces, maar meestal te laat. Het zijn zelden maagdelijke klokkenluiders. Ze zijn meestal al tegen alle mechanismen aangelopen die in werking treden.’ Hij wijst naar buiten, naar de

ingang van het kantoor op een bedrijventerrein in Culemborg. 'Soms komen ze hier met drie Aldi-tassen vol documenten de loopbrug op.'

'Vaak dik in crisis', vult trauma-expert Ton de Wijs aan. Hij zit in de raad van advies van de Expertgroep en hielp eerder slachtoffers van de tsunami in Zuidoost-Azië en medewerkers van gevangenissen en tbs-klinieken na een geweldsincident. Toen de voormalige klokkenluiders Gerrit de Wit en Paul Schaap de Expertgroep in 2009 oprichtten, liep het storm met honderden mensen die zich niet eerder ergens gemeld hadden. Nu komen ze na strenge screenings op zo'n veertig tot zeventig zaken per jaar.

Omdat de psychische nood van klokkenluiders – of beter gezegd 'melders van mogelijke misstanden' omdat de validiteit van de melding pas later duidelijk wordt – soms zo groot is dat

alleen inhoudelijk met de zaak aan de slag gaan voor de Expertgroep onmogelijk en onwenselijk is, wordt gewerkt aan een protocol voor psychosociale begeleiding. 'Een praktische aanpak met ervaringsdeskundigen die we opleiden tot begeleiders', vertelt De Wit. Zelf bracht hij eind jaren negentig corruptie en fraude bij het ministerie van vrom aan het licht. Ook hij kreeg destijds – ondanks complimenten van minister Jan Pronk – gewoon ontslag.

Psychosociale begeleiding moet de klachten verminderen die volgens De Wijs te vergelijken zijn met die van een burn-out of trauma. 'Het is een sluipend proces. De meeste klokkenluiders merken het bij zichzelf niet op omdat ze zo gefocust zijn op hun zaak. Ze zien niet wat het effect is van de spanningen op het gezin en raken ook thuis geïsoleerd, terwijl sociaal contact stress

vermindert. Stress heeft de neiging zichzelf te versterken. Je gaat niet meer vissen of sporten. Je pakt eerder een borrel of sigaret.'

De langdurige, ernstige stress is volgens de Expertgroep een direct gevolg van de nog altijd falende rechtsbescherming in Nederland. 'Alle overheidsdiensten en de meeste bedrijven hebben nu elk een eigen klokkenluidersregeling, en de instituten die de aangebrachte zaken moeten onderzoeken – inspecties en toezichthouders – zijn versnipperde organisaties', aldus De Wit. Vaak neemt de werkgever het door de onderzoekende instantie afgegeven advies niet over en rest de ontslagen of anderszins benadeelde klokkenluider niets anders dan een gang naar de rechter. 'En daar moet de melder weer vertrouwen op jurisprudentie. Er is geen wet die al die verschillende regelingen dekt.' >

Bescherming tegen ontslag is in de meeste sectoren op papier geregeld, maar aan de praktijk is na de ophef over de schrijnende situatie waarin klokkenluider Ad Bos terecht kwam weinig veranderd. Bos, die in 1999 de schaduwboekhouding van de bouwfraude aan justitie overhandigde, moest acht jaar na dato zijn huis verkopen en woonde arm en berooid enige tijd met zijn vrouw in een stacaravan in een weiland bij Egmond. De Expertgroep Klokkenluiders pleit daarom al sinds de oprichting voor een wet die de regelingen van een wettelijk kader voorziet.

Sinds december 2013 is het wetsvoorstel met de naam Huis voor Klokkenluiders een paar keer heen en weer gegaan tussen de Tweede Kamer, waar er een meerderheid voor is, en de Eerste Kamer. *De Wit*: 'Vooral het bedrijfsleven, en daarmee de vvd, ligt dwars. Die zijn mordicus tegen een overheidsinstituut dat in de keuken komt kijken als een medewerker aan de bel trekt over interne zaken. Maar na een aantal revisies lijkt dat verzet nu echt het onderspit te delven.'

De nieuwe wet voorziet in een zelfstandig bestuursorgaan waarvan de leden worden benoemd door de Tweede Kamer. Dit orgaan heeft een adviesfunctie voor melders en werkgevers en kan onafhankelijk onderzoek verrichten als de melding aan de voorwaarden voldoet (integriteit van de melder, te goeder trouw en

behoorlijk gehandeld) en werkgever en melder er samen niet uit komen. Het orgaan zal rapporteren aan de Tweede Kamer als het advies niet wordt opgevolgd. Gedurende het onderzoek mag de melder niet worden ontslagen of op andere wijze benadeeld.

'Er zijn nu te veel dramatische verhalen', zegt De Wit. 'Het loopt ook wel eens goed af. Er zijn goede vertrouwenspersonen en bedrijven en overheidsinstellingen die interne meldingen netjes oplossen. Er zijn klokkenluiders die er met een Saint-Tropez-regeling vanaf komen: wel ontslag, maar met een goede financiële regeling. Maar ook zij komen vaak nog bij de psycholoog of psychiater terecht.' Het voorstel van de Expertgroep om in de wet ook een fonds voor juridische kosten en psychosociale hulp op te nemen, heeft het niet gered.

Melders moeten leren de mechanismen die binnen een organisatie in werking treden met afstand te bekijken, meent De Wijs. 'Meldingen gaan bijna altijd over zaken die veel meer men-

sen dan alleen de klokkenluider hebben gezien. De omstanders die niets deden, zijn daarmee medeplichtig geworden.' *De Wit*: 'Waarom hebben zij niets gedaan? Dan krijg je een dynamiek waarin meer mensen dan je zou verwachten meewerken aan het toedekken van wat er is gebeurd.'

VOOR DE KLOKKENLUIDER wordt het heel snel heel persoonlijk. Terwijl hij een misstand wil aanpakken, gaat het vrijwel direct over de vraag of hij zelf wel deugt. *De Wit*: 'Zeventig procent van de melders is ambtenaar. Werkt in het toezicht, de financiële sector, bij reclassering, gemeente of provincie.' *De Wijs*: 'Ze zien het melden van een misstand als onderdeel van hun functie. En dat is het natuurlijk ook. Als ze weggijken, voelen ze zich als een badmeester die toekijkt terwijl er iemand verdrinkt.'

De teleurstelling is dan ook groot als de melder vervolgens op tal van zijsporen oorlog moet voeren: met het uvw, bedrijfsartsen, het tuchtcollege, interne controleurs en opsporende instanties. Melders belanden in zeven of acht, soms wel twaalf procedures. Ze moeten een advocaat in de arm nemen, second opinions aanvragen, lopen financieel leeg en moeten hun aandacht verdelen over al die zaken. Dat leidt tot burn-outklachten en als het lang duurt traumaklachten. 'Zijn ze naïef? Hadden ze kunnen

'Als ze weggijken, voelen ze zich als een badmeester die toekijkt terwijl er iemand verdrinkt'

weten wat er zou gebeuren? Misschien moet je het onwetendheid noemen,' zegt De Wijs. 'Noemen we een politieagent of militair naïef als hij PTSS oploopt?'

De Wijs heeft de meeste, veelal Amerikaanse literatuur over klokkenluiders gelezen en daaruit blijkt niet dat klokkenluiders vaak al psychische problemen hadden. 'Het enige wat hen significant met elkaar verbindt, is een groter vertrouwen in de integriteit van de eigen organisatie. Ze schatten die te hoog in.' Het zijn niet de gekkies van de afdeling. Vaak doen ze hun werk uitstekend en hebben ze veel vrienden onder collega's. Soms worden ze ook door hen gesteund.

De Wit en De Wijs zitten soms met vijf of zes man om de tafel. 'Dan komt de melder met een collega, iemand van P&O, iemand van ICR en de vertrouwenspersoon. Maar het maakt meestal weinig verschil,' aldus De Wit. 'Vaak wordt er druk uitgeoefend op de bedrijfsarts om een verklaring af te geven die het mogelijk maakt de klokkenluider buitenspel te zetten. Het is elke keer hetzelfde spelletje. Tien jaar terug dacht ik nog dat de omvang van de zaak bepalend was. Inmiddels weet ik: of het nu om vijfduizend euro gaat of om vijfhonderd miljoen, het proces is exact hetzelfde.'

IN DE ZAAK VAN MARTIJN draait het niet om geld, maar om de veiligheid van jonge meisjes in een illegaal moskee-internaat in Rotterdam en de integriteit van gemeenteambtenaren en lokale politici. Ook hier wordt jarenlang niets aan de misstand gedaan, terwijl de klokkenluider met strafontslag door de achterdeur naar buiten wordt gewerkt. Pas vlak voor de rechter het strafontslag definitief als onrechtmatig bestempelt omdat Martijn gerechtigd was naar de pers te stappen nadat alle interne procedures doorlopen waren en er nog niet was ingegrepen, komt er een vergunning voor het moskee-internaat en toezicht.

'Het is heel moeilijk geweest en ik ben er nog niet,' zegt Martijn. 'Er hangt me nog steeds een gevangenisstraf en een boete van twintigduizend euro boven het hoofd. Dat ik gelijk heb gekregen en weer voor de gemeente werk, heeft de aangifte voor het lekken van vertrouwelijke documenten niet van tafel gekregen. Of mijn huwelijk het overleeft, is maar de vraag. Met mijn kinderen gaat het redelijk, maar die hebben een behoorlijke klap gehad. Hun schoolcijfers kelderden, ze kregen conflicten bij voetbal en zijn sneller geïrriteerd. Ik voel me daar elke dag schuldig over.'

In het begin kon hij het zijn gezin nog uitleggen. Papa was continu aan de telefoon met zijn advocaten, collega's en politici die zich misschien voor hem wilden inzetten, maar hier moesten ze even doorheen. Moeilijker werd het toen hij fulltime thuis kwam te zitten en het gezinsinkomen na het strafontslag op bijstandsniveau kwam. 'Dan komen de spanningen in de relatie, want is dit het je waard?' Martijn legt de kinderen uit dat papa moet controleren of gebouwen veilig zijn, dat hem verboden wordt

een boete uit te schrijven voor een overtreding en dat mensen boos op hem zijn omdat hij doorzet. 'De jongste zag uitzendingen van *EenVandaag* en *Nieuwsuur* over de zaak en antwoordde op school op de vraag wat zijn vader deed dat die klokkenluider was.'

Martijn gaat naar een psycholoog. 'Nou, daar heb ik niks aan. Ze zei dat ik gewoon een keer met mijn vrouw uit eten moest. Terwijl ik op dat moment met niemand meer een normaal gesprek had en er thuis een oorlogssfeer heerste.' Van gesprekken met andere klokkenluiders knapt hij ook niet op. 'Je hoopt dat iemand je bevestigt in de stappen die je zet, maar dat gebeurt niet. Ervaringsdeskundigen zeggen ook dat het slecht zal aflopen.'

Martijn had naast zijn goede advocaten veel steun aan zijn geloof. 'In tijden van nood staan we alleen, maar als christen was ik overtuigd dat dit de enige juiste beslissing was. Ik heb een ambtsead afgelegd. Daar moet je waarde aan hechten. Ik kon gewoon mijn ogen niet sluiten voor de situatie van die meisjes.'

JELLY VAN ESSEN is psychotherapeut bij Centrum45 en werkt met klokkenluiders. 'Ze worden de zaak. Het is hun identiteit.' Ook Van Essen ziet geen aanwijzingen dat klokkenluiders eerder psychische problemen hadden. 'Je kunt een sterk rechtvaardigheidsgevoel en plichtsbefes ook kwaliteiten noemen.' Klokkenluiders zien dat collega's dezelfde feiten constateren en niets doen. *Van Essen*: 'Accepteer je dat er grenzen worden overschreden of ga je er wat aan doen? Klokkenluiders weten dat hun melding onrust zal geven, maar het is vaak een enorme schok dat alles uit de kast wordt getrokken om hen zelf onschadelijk te maken. Dat zij ineens het probleem zijn.'

'Dat het voor collega's die zo ontzettend fout zaten geen consequenties heeft gehad, is frustrerend'

Het wereldbeeld wankelt en de beschuldigingen aan hun adres, gegrond en ongegrond, leiden tot zelftwijfel. 'Die twijfel aan het eigen handelen is meestal onbespreekbaar,' zegt Van Essen. 'Het winnen van de zaak wordt noodzaak, de enige manier om te overleven.' Wat zij als therapeut kan doen, is het perspectief verbreden. 'Het is belangrijk dat ze zien dat er nog zaken zijn waar ze wél invloed op hebben. Zoals de relatie met het gezin. Partners en kinderen worden hard geraakt als een ouder zo in beslag wordt genomen door een probleem. Papa vergeet te vragen hoe een examen of schoolvoorstelling is gegaan. De sensitiviteit voor de behoeften van de kinderen verdwijnt. En omdat papa een kort lontje heeft, durven kinderen geen aandacht meer te vragen. Als een zaak jaren duurt, kan dat enorme schade aanrichten.'

Van Essen werkt ook met asielzoekers en ziet overeenkomsten. 'In beide gevallen voelen de lang slepende procedures als het ontkennen van waar het werkelijk om gaat. Zorgvuldigheid is natuurlijk belangrijk, maar hier geldt: hoe korter de procedure, hoe beter.'

Volgens Van Essen heeft een positieve uitkomst, afgezien van eventuele verlichting van financiële problemen, niet eens zo veel invloed op het weer op de rit krijgen van het leven. 'Erkenning van het gelijk verzacht de psychische pijn een beetje, maar niet zoveel als de klokkenluider hoopt. Het conflict is de kern. Wij proberen hen naar een punt te bewegen dat ze ook door kunnen zonder genoegdoening. Want je bent de klos. Zo lopen dingen soms. De wereld is niet zo mooi. Maar kun je ook verder zonder boetedoening of excuses van degenen die fout zaten? Je kunt zelf besluiten dat het klaar is. Dat jij je bijdrage hebt geleverd.'

DANIEL IS NOG NIET ZO VER, maar met Bernardo en Martijn gaat het nu beter. Bernardo heeft weer een vriendin en een huis. 'Mijn oudcollega's zien zichzelf als slachtoffer. Maar het is ons niet alleen overkomen. Het is ook een keuze geweest. En je hebt iedere keer weer een keuze. Handel je uit liefde of uit angst? Vergeven is de grootste uitdaging in het leven, maar daarna kun je vooruit zonder bagage. Ik heb alles bewust gedaan. Ken je de *Matrix*-films? Ik zal altijd voor de rode pil kiezen en de wereld willen zien zoals die werkelijk is.'

Met een eigen stichting ondersteunt Bernardo probleemjongeren met leerwerkprojecten en hij helpt de Expertgroep Klokkenluiders bij de psychosociale begeleiding van klokkenluiders. 'Ik begeleid nu een vader en zoon die er zeer slecht aan toe zijn. De vader belt me soms om te zeggen dat hij overweegt zijn dode vrouw op te zoeken. Goedzakken zijn het wier wereldbeeld op z'n kop staat. Het is moeilijk om ze die lijdensweg te zien doormaken, maar ik heb geen medelijden. Ze zullen hierdoor groeien.'

Martijn werkt weer bij de gemeente die zo hard haar best deed hem naar buiten te werken. 'Ik zit op een andere afdeling en kan prima met collega's door één deur, maar het verleden kan ieder moment weer van invloed zijn,' vertelt hij. 'Trots ben ik niet. Wel blij dat de onveilige situatie met die meisjes is aangepakt. Ik heb gelijk gekregen, maar geen excuus of erkenning van schuld. Mijn huwelijk zal nooit meer worden wat het was en soms kijk je op LinkedIn en zie je dat de collega's die zo ontzettend fout zaten promotie hebben gemaakt. Dat het voor hen en voor bewezen niet-integere politici geen consequenties heeft gehad, is frustrerend. Maar je moet eerlijk zijn. Heb ik het altijd goed gedaan? Niemand is perfect. Je wordt niet wijzer van wrok.'

De namen van de klokkenluiders zijn in verband met hun privacy gefingeerd, maar bij de redactie bekend